บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ในระบบเศรษฐกิจเสรี ระบบการเงินเป็นกลไกสำคัญยิ่งในการจัดสรรทรัพยากรระหว่างภาคเศรษฐกิจ จากผู้ที่มีเงินออมไปยังผู้ที่ต้องการเงินทุนซึ่งจะก่อให้เกิดการลงทุน การผลิต และการจ้างงาน อันเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตและมีเสถียรภาพ โดยหน้าที่หลักของระบบการเงิน คือ การระดมเงินทุนและจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ (Pooling and Transfer of Resources) แบ่งเป็น 2 ช่องทาง ดังนี้

1. การระดมและจัดสรรเงินทุนผ่านตลาดทุนโดยไม่ผ่านตัวกลางทางการเงิน (Direct Financing) โดยผู้ที่มีเงินออมสามารถปล่อยกู้หรือลงทุนโดยตรงในตลาดทุนด้วยการซื้อหลักทรัพย์ที่ออกโดยผู้ที่ต้องการทุน กรณีนี้ผู้ลงทุนต้องรับความเสี่ยงจากการตัดสินใจลงทุนเอง ความเสี่ยงกับผลตอบแทนจึงมีความสัมพันธ์กันโดยตรง

2. การระดมทุนและจัดสรรเงินทุนผ่านตลาดทุนโดยผ่านสถาบันการเงิน ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางการเงิน (Indirect Financing) โดยทั่วไปธนาคารพาณิชย์จะเป็นสถาบันการเงินที่สำคัญในการระดมเงินออมจากประชาชนและปล่อยสินเชื่อให้ภาคธุรกิจ ภาครัฐและภาคครัวเรือน

ภาพที่ 1.1

สัดส่วนการระดมเงินทุนของประเทศไทย

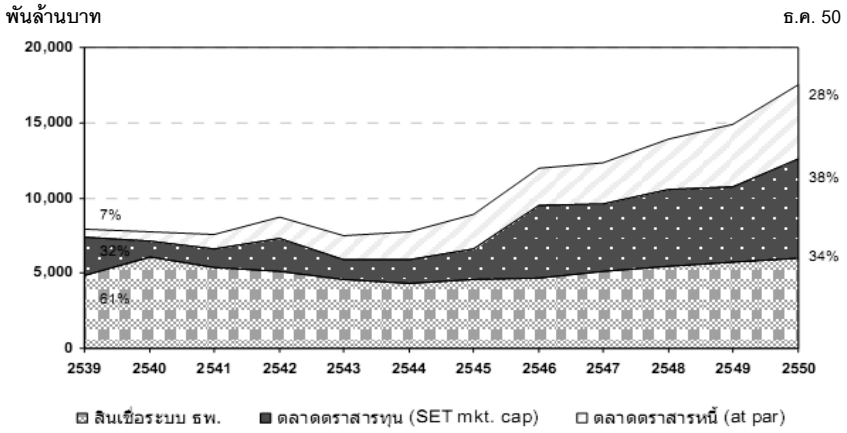

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย

ในกรณีนี้ สถาบันการเงินจะทำหน้าที่ในการประเมินความเสี่ยงในการให้สินเชื่อและรับความเสียหายแทนผู้ฝากเงินในระดับหนึ่ง ความเสี่ยงกับผลตอบแทนจึงไม่มีความสัมพันธ์กันโดยตรงเท่ากับกรณี direct financing

สำหรับประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ที่ตลาดทุนทั้งตลาดตราสารทุนและตลาดตราสารหนี้ยังไม่มีความแข็งแกร่งเท่ากับเหล่าประเทศที่พัฒนาแล้ว ระบบการเงินของประเทศไทยจึงมีลักษณะเป็น Bank-Based โดยธนาคารพาณิชย์มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจมากกว่าในระบบ Market-Based ถึงแม้ว่า จากวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินในปี พ.ศ. 2540 จะทำให้ประเทศหันมาพัฒนาตลาดการเงินต่างๆ ให้มีบทบาทมากขึ้น โดยภาครัฐและเอกชนเล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของตลาดทุน เพื่อเพิ่มแหล่งเงินทุนและทางเลือกในการลงทุนของภาคเอกชน ดูได้จากการระดมเงินทุนในตลาดตราสารทุนและตราสารหนี้ที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 39 ของการระดมเงินทุนรวมในปี พ.ศ. 2539 เป็นร้อยละ 66 ในปี พ.ศ. 2550 แต่อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าทั้งในภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำหรือขยายตัว ประเทศไทยยังคงพึ่งพาการระดมเงินทุนผ่านธนาคารพาณิชย์เป็นหลักที่ประมาณ 5 ล้านล้านบาทต่อปี (แสดงดังภาพที่ 1.1)

ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินปี พ.ศ. 2540 พบว่าสินทรัพย์รวมของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบยังคงใหญ่กว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) แม้จะมีแนวโน้มลดลงก็ตาม (แสดงดังตารางที่ 1.1) แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของธนาคารพาณิชย์ต่อระบบการเงินและเศรษฐกิจของประเทศ การเคลื่อนไหวต่างๆ ของธนาคารพาณิชย์ย่อมส่งผลต่อภาคเศรษฐกิจของประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สำหรับในปี พ.ศ. 2540 ที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจสินทรัพย์รวมของธนาคารพาณิชย์มีขนาดใหญ่กว่า GDP ถึง 1.57 เท่า สูงสุดเป็นประวัติการณ์ เป็นผลมาจากการขยายตัวอย่างมากของเศรษฐกิจในช่วงก่อน ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วในธุรกิจธนาคารเช่นกัน โดยเฉพาะในกลุ่มธนาคารพาณิชย์ขนาดกลางและขนาดเล็กที่เน้นการปล่อยสินเชื่อให้กับภาคธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่เติบโตอย่างมาก พร้อมกับให้ผลตอบแทนที่ค่อนข้างสูง แต่เมื่อประเทศประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ภาคธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงและกลายมาเป็นหนี้ที่มีปัญหาในที่สุด ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างในขณะนั้นจนนำไปสู่วิกฤตสถาบันการเงินครั้งร้ายแรงที่สุดของประเทศ ภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจภาครัฐรวมถึงตัวธนาคารพาณิชย์เองมีการทบทวนถึงบทบาทและการทำหน้าที่ตัวกลางทางการเงินมากขึ้น มีกฎเกณฑ์และข้อระเบียบต่างๆ ออกมาควบคุมอย่างเข้มงวด ขณะเดียวกันธนาคารพาณิชย์เองก็มีความระมัดระวังในการปล่อยสินเชื่อ และปรับปรุงเครื่องมือเพื่อสะท้อนความเสี่ยงของผู้กู้ให้

ตารางที่ 1.1

ข้อมูลทางการเงินของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบ

หน่วย : พันล้านบาท

ปี	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550
GDP (Current Price)	4,732	4,626	4,637	4,922	5,133	5,450	5,917	6,489	7,095	7,830	8,469
สินทรัพย์รวม	7,432	6,483	6,185	6,263	6,409	6,466	6,821	7,271	7,987	8,647	9,005
อัตราการเปลี่ยนแปลง (%)	-	*-12.8*	*-4.6*	*1.3*	*2.3*	*0.9*	*5.5*	*6.6*	*9.8*	*8.3*	*4.1*
สินทรัพย์รวมต่อ GDP	1.57	1.40	1.33	1.27	1.25	1.19	1.15	1.12	1.13	1.10	1.06
เงินให้สินเชื่อ	5,967	5,317	4,952	4,113	3,898	4,570	4,748	5,133	5,500	5,832	6,106
อัตราการเปลี่ยนแปลง (%)	-	*-10.9*	*-6.9*	*-16.9*	*-5.2*	*17.2*	*3.9*	*8.1*	*7.1*	*6.0*	*4.7*
เงินฝาก	4,267	4,580	4,607	4,864	5,059	5,186	5,395	5,636	6,114	6,478	6,479
อัตราการเปลี่ยนแปลง (%)	-	*7.3*	*0.6*	*5.6*	*4.0*	*2.5*	*4.0*	*4.5*	*8.5*	*6.0*	*0.0*
เงินให้สินเชื่อต่อเงินฝาก	1.40	1.16	1.07	0.85	0.77	0.88	0.88	0.91	0.90	0.90	0.94

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทยและการคำนวณ

มีประสิทธิภาพมากขึ้น เน้นการขยายตัวอย่างปลอดภัยและมีเสถียรภาพ สังเกตได้จากสัดส่วนของเงินให้สินเชื่อต่อเงินฝากที่ลดลงต่ำกว่า 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา สะท้อนให้เห็นว่าธนาคารพาณิชย์มีการบริหารจัดการเงินในการให้สินเชื่อภายใต้เงินทุนจากการรับฝากเงินเป็นหลัก แต่เมื่อเทียบกับช่วงก่อนและระหว่างเกิดวิกฤตเศรษฐกิจซึ่งมีสัดส่วนมากกว่า 1 และมีสัดส่วนสูงสุดถึง 1.4 เท่า ในปี พ.ศ. 2540 สืบเนื่องจากการเร่งการเติบโตของธนาคารพาณิชย์จากแรงจูงใจของผลตอบแทนที่สูงในขณะนั้น จึงยอมพึ่งพาเงินทุนจากแหล่งอื่นเพิ่มนอกเหนือจากเงินรับฝาก ถึงแม้ว่าจะมีต้นทุนทางการเงินที่สูงกว่าเงินฝากมากก็ตาม

จากบทบาทและความสำคัญของธนาคารพาณิชย์ที่มีต่อระบบการเงินและเศรษฐกิจของประเทศ การทำหน้าที่ในฐานะตัวกลางทางการเงินที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การประมวลผลข้อมูลและกำหนดราคาหลักทรัพย์ (Information Processing and Price Discovery) ซึ่งในระบบการเงินที่เป็น Bank-Based และภายใต้การทำธุรกิจที่ยังมีความซับซ้อนนั้น ธนาคารพาณิชย์ยังต้องมีบทบาทในการผลิตและการประมวลผลข้อมูลทางการเงิน โดยจะแสดงแก่สาธารณชนในรูปของอัตราดอกเบี้ย ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจออมหรือลงทุนของประชาชนและ

หน่วยธุรกิจต่างๆ โดยมุมมองของสาธารณชนนั้น การเสนออัตราดอกเบี้ยเงินฝากที่จ่ายเป็นผลตอบแทนให้กับผู้ออมเงินและอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่เรียกเก็บจากผู้กู้นั้น คือ ค่าใช้จ่ายและรายได้ในเบื้องต้นของธนาคารพาณิชย์ที่สังคมรับรู้ ส่วนต่างระหว่างอัตราดอกเบี้ยเงินฝากและเงินกู้จึงถูกมองเป็นผลตอบแทนที่ธนาคารได้รับโดยตรง และยังเป็นตัวสะท้อนประสิทธิภาพและการทำหน้าที่ของธนาคารพาณิชย์ หากส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยสูงหรือถ่างกว้างเกินไป อาจสะท้อนถึงการประมวลผลข้อมูลของธนาคารพาณิชย์ที่ไม่มีประสิทธิภาพ ทั้งความไม่พร้อมของปัจจัยพื้นฐานทางการเงินและขาดคุณลักษณะของธรรมาภิบาล (Good Governance) นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงการบริหารจัดการกับต้นทุนในการดำเนินงานที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยผลักภาระต้นทุนที่สูงและขาดประสิทธิภาพนี้ให้กับผู้บริโภค ทั้งนี้ส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยที่สูงยังบอกเป็นนัยถึงโครงสร้างตลาดว่าขาดการแข่งขันทั้งด้านราคาและบริการ ซึ่งธนาคารเองอาจใช้อำนาจผูกขาดที่มีต่อผู้ฝากและผู้กู้ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าสาเหตุหรือปัจจัยใดก็ตามที่ทำให้ส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยเพิ่มสูงขึ้นนั้นย่อมไม่ส่งผลดีต่อภาคเศรษฐกิจ ส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยที่สูงเกินไปอาจถูกมองว่าธนาคารพาณิชย์เอาเปรียบประชาชนผู้ออมโดย (1) กดอัตราดอกเบี้ยเงินฝากให้ต่ำ หรือ (2) กำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ไว้สูงกว่าที่ควรจะเป็น หรือ (3) ทั้งสองกรณี ทำให้ประชาชนผู้ออมมีแรงจูงใจในการออมน้อยลง บริโภคมากขึ้น ส่งผลต่อการสะสมทุนของประเทศในระยะยาว ในด้านผู้กู้ก็มีแรงจูงใจในการลงทุนในปัจจัยทุนน้อยลง รวมทั้งยังเป็นการจำกัดนักลงทุนที่มีศักยภาพแต่ไม่สามารถแบกรับต้นทุนจากดอกเบี้ยจ่ายที่สูงเกินไปได้ เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินในปี พ.ศ. 2540 อัตราดอกเบี้ยทั้งระบบปรับตัวลดลงต่อเนื่องตามนโยบายการเงินแบบผ่อนคลายของทางการ เป็นผลให้ธนาคารพาณิชย์ปรับลดอัตราดอกเบี้ยลงตาม โดยอัตราดอกเบี้ยเงินฝากจะปรับตัวลดลงมากกว่าหรือบางครั้งปรับลดลงเร็วกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ ทำให้ส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยตลอดช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจยังคงทรงตัวอยู่ในระดับสูงประมาณ 5-6% (แสดงดังภาพที่ 1.2) ส่วนหนึ่งเป็นผลจากสภาพเศรษฐกิจและตลาดทุนที่ได้รับความเสียหายอย่างมาก ประชาชนผู้ออมเงินไม่มีทางเลือกมากนัก เนื่องจากไม่มีการออมรูปแบบอื่นที่ให้ผลตอบแทนดีกว่าการฝากเงินกับธนาคารพาณิชย์และมีความเสี่ยงไม่แตกต่างกับการฝากเงิน ทำให้เงินออมของระบบไหลเข้าสู่ธนาคารพาณิชย์เป็นจำนวนมาก โดยในปี พ.ศ. 2541 เงินรับฝากของธนาคารพาณิชย์ขยายตัวร้อยละ 7.3 เมื่อเทียบกับปีก่อนจาก 4.26 ล้านล้านบาท เป็น 4.58 ล้านล้านบาท ในด้านเงินให้สินเชื่อ ธนาคารพาณิชย์ก็ไม่กล้าปล่อยสินเชื่อมากนัก เพราะขาดความเชื่อมั่นจากเศรษฐกิจที่ซบเซาและปัญหาหนี้ด้อยคุณภาพ

ภาพที่ 1.2
แสดงอัตราดอกเบี้ยเงินฝาก อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ และส่วนต่างอัตราดอกเบี้ย
ของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบรายไตรมาสช่วงปี พ.ศ. 2542-2550

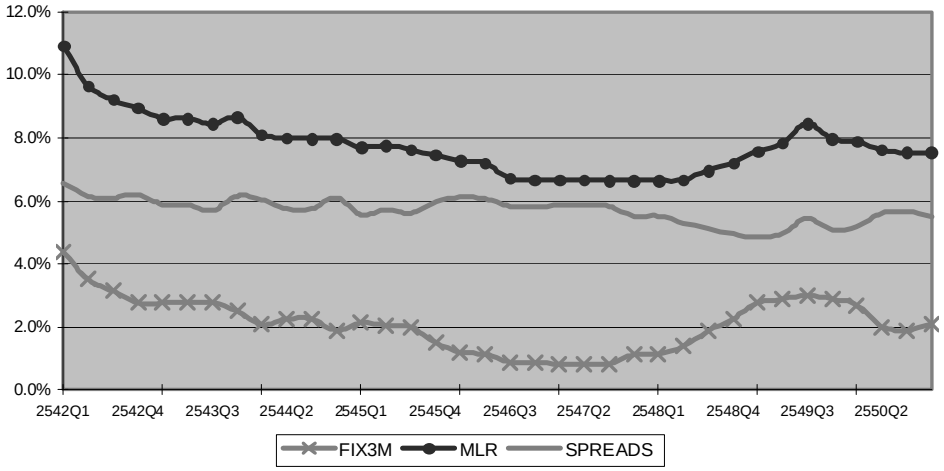

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทยและการคำนวณ
หมายเหตุ: ส่วนต่างอัตราดอกเบี้ย = อัตราดอกเบี้ย MLR – อัตราดอกเบี้ยเงินฝากประจำ 3 เดือน

ที่ยังอยู่ในระดับสูง (ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 ยอดคงค้าง NPLs อยู่ที่ระดับ ร้อยละ 46.79 ของสินเชื่อทั้งระบบ) ทำให้ปริมาณเงินให้สินเชื่อของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบหดตัวลงร้อยละ 34.7 จาก 5.96 ล้านล้านบาท ในปี พ.ศ. 2540 เหลือเพียง 3.89 ล้านล้านบาท ในปี พ.ศ. 2544 หรือหดตัวเฉลี่ยร้อยละ 10 ต่อปี (แสดงดังตารางที่ 1.1) จากความไม่สมดุลกันของธุรกรรมทั้งสองด้านของธนาคาร ซึ่งมีปริมาณเงินฝากเข้ามามากกว่าที่ธนาคารปล่อยสินเชื่อ ทำให้ธนาคารพาณิชย์เผชิญกับปัญหาสภาพคล่องล้นระบบ โดยสัดส่วนของเงินให้สินเชื่อต่อเงินฝากลดลงต่อเนื่องจาก 1.40 ในปี 2540 ลดลงเหลือ 0.77 ในปลายปี 2544 ธนาคารพาณิชย์จึงจำเป็นต้องลดภาระของต้นทุนการรับฝากเงินลง เป็นผลให้อัตราดอกเบี้ยเงินฝากปรับตัวลดลงดังกล่าว ในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 40 ประเทศเริ่มกลับเข้าสู่ภาวะปกติ โดยผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) เงินให้สินเชื่อและเงินฝากของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบขยายตัวต่อเนื่องในทิศทางเดียวกัน สะท้อนให้เห็นถึงภาวะเศรษฐกิจที่เริ่มฟื้นและขยายตัว สำหรับเงินให้สินเชื่อที่ขยายตัวอย่างมากเมื่อเทียบกับการขยายตัวของเงินฝาก ส่งผลให้สัดส่วนเงินให้สินเชื่อต่อเงินฝากเพิ่มขึ้นมาอยู่ที่ระดับประมาณร้อยละ 90 แสดงให้เห็นว่าธนาคารพาณิชย์สามารถขยายสินเชื่อได้มากขึ้น ย่อมหมายถึงผลตอบแทนที่เพิ่มขึ้น ขณะที่ต้นทุนในการรับฝากเงินทรงตัวอยู่ในระดับต่ำมาเป็นเวลานาน ที่ผ่านมาการออกมาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจของภาครัฐให้เกิดการขยายตัว

อย่างต่อเนื่องจำเป็นต้องใช้เงินทุนเพื่อขับเคลื่อนเป็นจำนวนมาก น่าจะสร้างบรรยากาศให้เกิดการแข่งขันในการระดมทุนของธนาคารพาณิชย์ และทำให้อัตราดอกเบี้ยเงินฝากปรับตัวเพิ่มขึ้นจากการแข่งขันดังกล่าว แต่กลับพบว่าอัตราดอกเบี้ยเงินฝากยังคงอยู่ในระดับต่ำมาก จากภาพที่ 1.2 อัตราดอกเบี้ยเงินฝากประจำสามเดือนช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 40 มีค่าอยู่ระหว่าง 1-3% และเมื่อพิจารณาเฉพาะอัตราดอกเบี้ยเงินฝากออมทรัพย์ซึ่งเป็นบัญชีเงินฝากหลักของประชาชนส่วนใหญ่ที่มีสัดส่วนคิดเป็นประมาณร้อยละ 40 ของเงินฝากทั้งระบบของธนาคารพาณิชย์ ลดต่ำสุดเป็นประวัติการณ์ในเดือนกรกฎาคม ปี พ.ศ. 2546 เท่ากับ 0.75% และอยู่ในระดับนี้มาจนถึงต้นปี พ.ศ. 2552

ภาพที่ 1.3

แสดงปริมาณเงินฝากและส่วนแบ่งตลาดเงินฝากเฉลี่ย

ของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบช่วงปี พ.ศ. 2542-2550

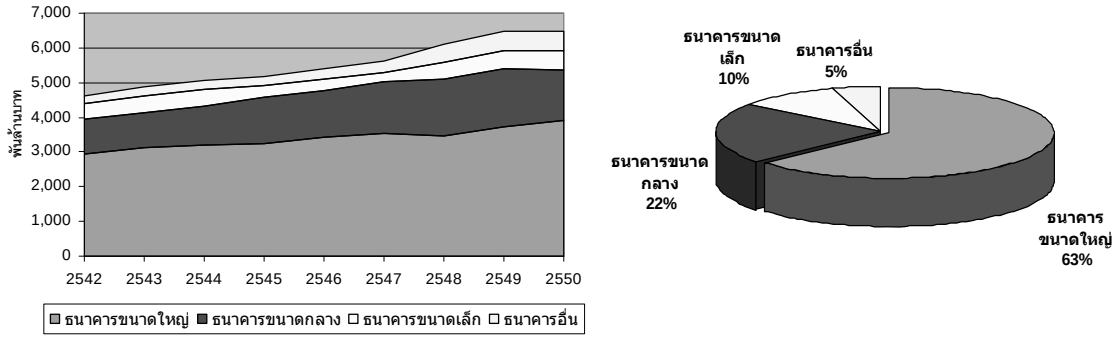

ที่มา: จากการคำนวณ

ภาพที่ 1.4

แสดงปริมาณเงินให้สินเชื่อและส่วนแบ่งตลาดเงินให้สินเชื่อเฉลี่ย

ของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบ ช่วงปี พ.ศ. 2542-2550

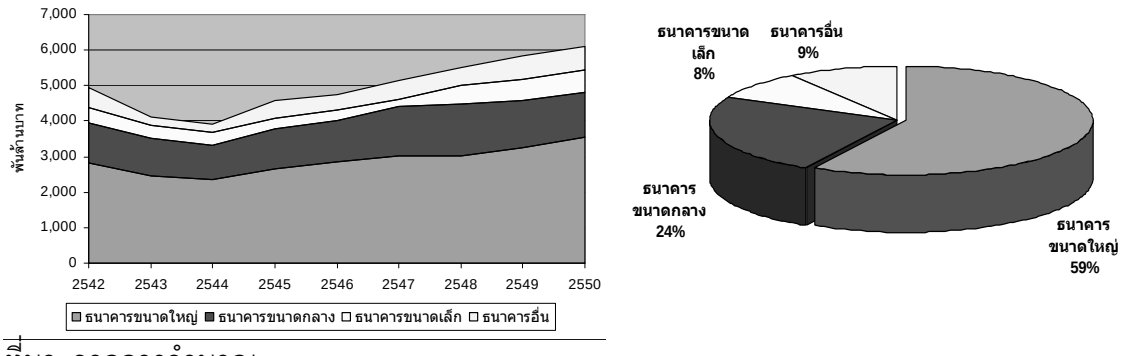

ที่มา: จากการคำนวณ

หมายเหตุ: ธนาคารอื่นประกอบด้วยธนาคารพาณิชย์รายย่อยและสาขาธนาคารพาณิชย์ต่างชาติ

จากประสบการณ์ในช่วงที่ประเทศประสบกับปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้ความน่าเชื่อถือและความมั่นคงของธนาคารพาณิชย์กลายเป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจเลือกใช้บริการมากกว่าผลตอบแทนจากอัตราดอกเบี้ยเหมือนในช่วงก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ถึงแม้จะต้องถูกกดอัตราดอกเบี้ยเงินฝากให้ต่ำและคิดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่สูง ผู้บริโภคก็ยอมแลกกับความมั่นใจในการฝากเงินและความแน่นอนในการสนับสนุนเงินกู้ให้กับธุรกิจของผู้กู้ได้อย่างต่อเนื่อง โดยธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ของไทย 4 แห่ง ได้แก่ ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกรุงไทย ธนาคารกสิกรไทย และธนาคารไทยพาณิชย์ ครองส่วนแบ่งตลาดเงินฝากและเงินให้สินเชื่อรวมกันเฉลี่ยตลอดช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 63 และ 59 ต่อเงินฝากและเงินให้สินเชื่อทั้งระบบตามลำดับ (แสดงดังภาพที่ 1.3 และ 1.4) ซึ่งถูกมองว่าโครงสร้างของระบบธนาคารพาณิชย์ของประเทศผูกขาดโดยกลุ่มธนาคารเพียงไม่กี่ธนาคาร และมีอำนาจในการกำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินฝากและเงินกู้ได้ค่อนข้างเบ็ดเสร็จ หรือมีการรวมกลุ่มผูกขาดที่เรียกว่า “แบงกิ้งคาร์เทล”

อย่างไรก็ตาม ถ้าดูโครงสร้างของระบบธนาคารพาณิชย์หลังวิกฤตเศรษฐกิจ พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงมากมาย ซึ่งล้วนสนับสนุนให้เกิดการแข่งขันในระบบธนาคารพาณิชย์มากขึ้น เช่น การเข้ามามีบทบาทของธนาคารพาณิชย์ต่างชาติในการเข้ามาถือหุ้นในธนาคารพาณิชย์ไทยได้ในอัตราสูงกว่าร้อยละ 49 ของทุนจดทะเบียน[1] โดยผลการศึกษาของ เอกรินทร์ เลาจริยสกุล (2547) พบว่าการเข้ามาของธนาคารพาณิชย์ต่างชาติ ทำให้รายได้ที่เป็นดอกเบี้ยและมิใช่ดอกเบี้ยของธนาคารพาณิชย์ในประเทศลดลงจากการสูญเสียส่วนแบ่งตลาด โดยเฉพาะในกลุ่มสินเชื่อบุคคลและบัตรเครดิต และงานของ วัสยา ลิ้มธรรมหิศร (2545) พบว่าการเข้ามาของธนาคารพาณิชย์ต่างชาติกระตุ้นให้เกิดการแข่งขันที่มิใช่ราคามากขึ้น ส่งผลให้ธนาคารพาณิชย์ในประเทศเร่งปรับปรุงประสิทธิภาพเพื่อลดต้นทุนการดำเนินงาน พัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดและผลิตภัณฑ์ทางการเงินใหม่ๆ และยังพบการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้ชี้นำตลาด (price leadership) จากธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่เป็นธนาคารพาณิชย์ขนาดเล็กที่ถือหุ้นใหญ่โดยธนาคารพาณิชย์

---

[1] เดิม พรบ.การธนาคารและธนาคารพาณิชย์ พ.ศ.2502 (ฉบับที่ 2) กำหนดให้ธนาคารต่างชาติสามารถถือหุ้นในธนาคารพาณิชย์ไทยได้ไม่เกินร้อยละ 25 ของทุนจดทะเบียน ถูกแก้ไขเพื่อแก้ปัญหาวิกฤติของสถาบันการเงิน เป็น กำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ต่างชาติสามารถถือหุ้นในธนาคารพาณิชย์ไทยได้ในอัตราที่สูงกว่าร้อยละ 49 ของทุนจดทะเบียนเป็นเวลา 10 ปี หลังจาก 10 ปี แล้วจะไม่มีการบังคับขาย แต่มีเงื่อนไขห้ามซื้อหุ้นเพิ่มทุนอีกจนกว่าสัดส่วนการถือหุ้นจะลดลงเหลือไม่เกินร้อยละ 49

ต่างชาติแทน นอกจากการเข้ามาของธนาคารพาณิชย์ต่างชาติในรูปแบบต่างๆ แล้ว ยังเกิดการควบรวมกันระหว่างธนาคารพาณิชย์ ได้แก่ ธนาคารศรีนครควบรวมกิจการกับธนาคารนครหลวงไทย เมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2545, ธนาคารดีบีเอส ไทยทนุ ควบรวมกิจการกับธนาคารทหารไทยและบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (IFCT) และปิดกิจการเมื่อ 1 กันยายน พ.ศ. 2547 (ปัจจุบันคงเหลือธนาคารทหารไทย), ธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์ดนครธนควบรวมกับธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์ด สาขากรุงเทพฯ เมื่อ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2548 เปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารสแตนดาร์ดชาร์เตอร์ด (ไทย), ธนาคารเอเชียควบรวมกับธนาคารยูโอบี รัตนสิน เมื่อ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 และเปลี่ยนชื่อเป็น ธนาคารยูไนเต็ด โอเวอร์ซีส์ (ประเทศไทย) และเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็นธนาคารยูโอบี เมื่อ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 และล่าสุดธนาคารไทยธนาคารถูกเข้าซื้อกิจการโดย CIMB Bank Berhad เมื่อ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551 และเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารซีไอเอ็มบี (ไทย) เมื่อ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 จะเห็นได้ว่าการควบรวมกันของธนาคารพาณิชย์เป็นไปเพื่อเพิ่มเสถียรภาพและขีดความสามารถในการแข่งขัน นอกจากนี้ยังได้เกิดธนาคารพาณิชย์รูปแบบใหม่ในช่วงปลายทศวรรษที่ 40 โดยในปี พ.ศ. 2548 รัฐบาลได้อนุมัติให้สถาบันการเงินจำนวน 9 ราย[2] ดำเนินการจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ ซึ่งทำให้เกิดการแข่งขันรูปแบบใหม่ เกิดธนาคารที่มีความเชี่ยวชาญ มีความรู้ใหม่ๆ และมีความชำนาญเฉพาะด้านเข้ามาสู่ระบบ เช่น ธนาคารเพื่อรายย่อย แลนด์ แอนด์ เฮ้าส์ ซึ่งมีธุรกิจพัฒนาที่ดินและบ้านจัดสรรเป็นจุดแข็ง ธนาคารเกียรตินาคิน และ ธนาคารทิสโก้ ซึ่งมีธุรกิจเช่าซื้อเป็นจุดแข็ง เป็นต้น จากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างธนาคารพาณิชย์หลังวิกฤตเศรษฐกิจ คาดว่าจะสนับสนุนหรือสร้างบรรยากาศให้เกิดการแข่งขันมากขึ้นในระบบธนาคารพาณิชย์ของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการแข่งขันด้านราคาหรือการแข่งขันที่มิใช่ราคา สอดคล้องกับการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมที่มีแนวโน้มลดลง (แสดงดังภาพที่ 1.5) เป็นสัญญาณแสดงให้เห็นถึงการแข่งขันที่เพิ่มสูงขึ้น ธนาคารพาณิชย์เจ้าตลาดเดิมมีแนวโน้มเสียส่วนแบ่งตลาดให้ธนาคารพาณิชย์อื่นมากขึ้น

---

[2] ประกอบด้วย บริษัทเงินทุน ทิสโก้ จำกัด (มหาชน), บริษัทเงินทุน เกียรตินาคิน จำกัด (มหาชน), บริษัทเงินทุน สินเอเชีย จำกัด (มหาชน), บริษัทเงินทุน เอ ไอ จี ไฟแนนซ์ จำกัด, บริษัทเครดิตฟองซิเอร์ ไทยเคหะ จำกัด, ธนาคารโซซิเยเต้ เจเนราล, บริษัทเงินทุน จีอี มันนี่ จำกัด (มหาชน), บริษัทเครดิตฟองซิเอร์ แลนด์ แอนด์ เฮ้าส์ และ ธนาคารสากลพาณิชย์แห่งประเทศจีน

ภาพที่ 1.5

Hirschman-Herfindahl Index (HHI) และ CR4 Concentration Ratio

ของระบบธนาคารพาณิชย์ไทย ช่วงปี พ.ศ. 2542-2551

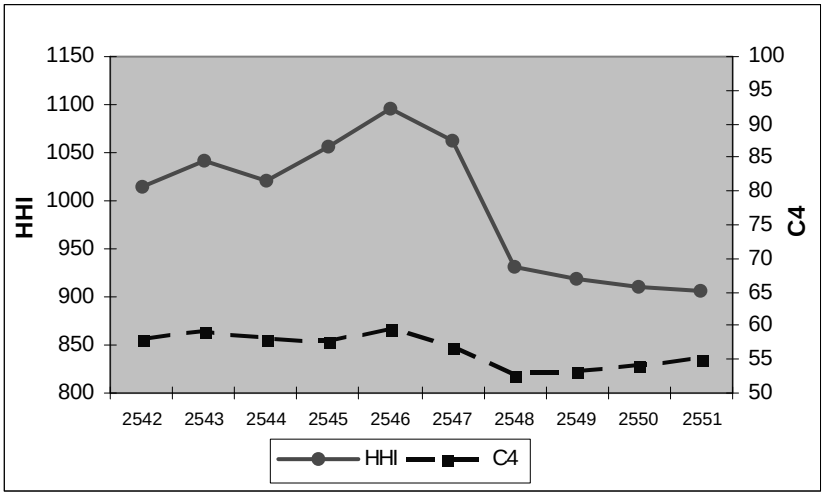

ที่มา: จากการคำนวณ[3]

นอกจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอุตสาหกรรมธนาคารพาณิชย์เองแล้ว บทบาทที่เพิ่มขึ้นของตลาดทุนยังเป็นแรงผลักดันให้ธนาคารพาณิชย์ปรับตัวและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน มีการขยายบริการเพื่อรองรับพัฒนาการของตลาดทุน เช่น การออกผลิตภัณฑ์ทางการเงินรูปแบบใหม่เพิ่มขึ้น และการประกอบธุรกิจจัดการกองทุน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้ธนาคารพาณิชย์พัฒนาศักยภาพด้านการแข่งขัน เพิ่มทางเลือกในการลงทุน และลดความเสี่ยงด้านการเงินให้แก่ทั้งภาคการเงิน ภาคธุรกิจ และประชาชน ตลอดจนเพิ่มฐานรายได้ของธนาคารพาณิชย์ประเภทค่าธรรมเนียม นอกเหนือจากรายได้หลักด้านดอกเบี้ย กล่าวได้ว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากความได้เปรียบของขนาด (Economy of Scale) และ

---

[3] HHI คือ ดัชนีวัดการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมโดยรวม คำนวณจาก $\sum_{i=1}^{n}(m_i)^2$ โดยที่ m_i คือ ส่วนแบ่งตลาดสินทรัพย์ของธนาคาร i และ n คือ จำนวนธนาคารพาณิชย์ทั้งหมดในประเทศ และ $CR4$ ใช้วัดการกระจุกตัวเพียงบางส่วน ในการศึกษานี้วัดการกระจุกตัวของธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ 4 รายแรก โดยที่ $CR4 = \sum_{i=1}^{4} m_i$, m_i คือ ส่วนแบ่งตลาดสินทรัพย์ของธนาคาร i

ใช้ประโยชน์จากการต่อยอดธุรกิจ (Economy of Scope) ได้ดีขึ้น ซึ่งย่อมสนับสนุนให้เกิดการแข่งขันมากขึ้นในระบบธนาคารพาณิชย์ และน่าจะทำให้ส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยระหว่างเงินฝากและเงินกู้ลดต่ำลงด้วย

จากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างระบบธนาคารพาณิชย์ของประเทศ ที่ได้รับการสนับสนุนและเปิดโอกาสให้เกิดการแข่งขันมากขึ้น รวมทั้งการพัฒนาของตลาดทุนภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินในปี พ.ศ. 2540 เพื่อให้เกิดการพัฒนาของธนาคารพาณิชย์เอง รวมถึงระบบการเงินของประเทศให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยส่งเสริมหน้าที่ของระบบการเงินให้สามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น แต่ส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยที่สะท้อนประสิทธิภาพและการทำหน้าที่ของธนาคารพาณิชย์กลับยังคงอยู่ในระดับสูง งานศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาถึงสาเหตุหรือปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยของธนาคารพาณิชย์รวมถึงโครงสร้างตลาด

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

งานศึกษานี้จะศึกษาประสิทธิภาพและการทำหน้าที่ของธนาคารพาณิชย์ซึ่งสะท้อนผ่านส่วนต่างระหว่างอัตราดอกเบี้ยเงินฝากและเงินกู้ รวมถึงศึกษาโครงสร้างตลาดในอุตสาหกรรมธนาคารพาณิชย์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยของธนาคารพาณิชย์โดยศึกษาภาพรวมทั้งระบบ และแบ่งแยกตามขนาดธนาคารโดยดูจากขนาดสินทรัพย์
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างตลาดของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบ

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

งานศึกษานี้จะศึกษาปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยของธนาคารพาณิชย์และโครงสร้างตลาดของระบบธนาคารพาณิชย์ ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินปี พ.ศ. 2540 โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ไตรมาสที่ 3 ปี พ.ศ. 2546 ถึง ไตรมาสที่ 4 ปี พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นช่วงที่ธนาคารพาณิชย์เริ่มฟื้นตัวและกลับมามีกำไรและมีแนวโน้มของรายได้ดอกเบี้ยสุทธิที่เพิ่มขึ้นต่อเนื่อง

สำหรับการศึกษาภาพรวมทั้งระบบ ในขั้นตอนแรกจะศึกษาจากข้อมูลรวมของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบ โดยใช้ข้อมูลจากรายงานของธนาคารแห่งประเทศไทยรวมทั้งสิ้น 22 ไตรมาส และศึกษาธนาคารพาณิชย์ที่จะทะเบียนในประเทศไทยจำนวน 11 แห่ง ซึ่งครอง

ส่วนแบ่งตลาดสูงสุดและมีอิทธิพลอย่างมากต่อระบบธนาคารพาณิชย์ไทย โดยใช้ข้อมูลจากงบการเงินของธนาคารพาณิชย์แต่ละแห่งจำนวนแห่งละ 22 ไตรมาส รวมทั้งสิ้น 242 ตัวอย่าง

สำหรับการแบ่งกลุ่มธนาคารพาณิชย์ตามขนาดของสินทรัพย์ เนื่องจากมีความแตกต่างค่อนข้างชัดเจนสำหรับกลุ่มธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ 4 แห่ง ขณะที่ธนาคารพาณิชย์ที่มีขนาดเล็กลงมานั้น เป็นการยากที่จะแบ่งแยกธนาคารพาณิชย์ขนาดกลางและขนาดเล็กออกจากกันอย่างเด็ดขาด เนื่องจากมีพฤติกรรมในการเสนออัตราดอกเบี้ยที่ค่อนข้างแตกต่างกันภายในกลุ่ม ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงแยกทำการศึกษาออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่จำนวน 4 แห่ง และกลุ่มธนาคารพาณิชย์ขนาดเล็กจำนวน 7 แห่ง รายละเอียดดังนี้

1. ธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ หมายถึง ธนาคารพาณิชย์ที่มีขนาดสินทรัพย์เฉลี่ยช่วงที่ทำการศึกษามากกว่าหรือเท่ากับ 9 แสนล้านบาท ได้แก่ ธนาคารกรุงเทพ (BBL) ธนาคารกรุงไทย (KTB) ธนาคารไทยพาณิชย์ (SCB) และธนาคารกสิกรไทย (KBANK)

2. ธนาคารพาณิชย์ขนาดเล็ก หมายถึง ธนาคารพาณิชย์ที่มีขนาดสินทรัพย์เฉลี่ยช่วงที่ทำการศึกษาน้อยกว่า 9 แสนล้านบาท ได้แก่ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา (BAY) ธนาคารทหารไทย (TMB) ธนาคารนครหลวงไทย (SCIB) ธนาคารไทยธนาคาร (BT) (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารซีไอเอ็มบี (ไทย) (CIMB THAI)) ธนาคารยูโอบี (เดิมชื่อธนาคารเอเชีย) (UOBT) ธนาคารธนชาต (TBANK) และธนาคารสแตนดาร์ตชาร์เตอร์ด (ไทย) (เดิมชื่อธนาคารสแตนดาร์ต-ชาร์เตอร์ดนครธน) (SCBT)

1.4 ประโยชน์ที่ได้รับ

ทำให้ทราบปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยของธนาคารพาณิชย์ทั้งระบบและความแตกต่างระหว่างธนาคารพาณิชย์เจ้าตลาดกับธนาคารพาณิชย์ขนาดเล็กซึ่งย่อมมีผลต่อพฤติกรรมในการเสนอส่วนต่างอัตราดอกเบี้ย นอกจากนี้ ยังทำให้ทราบถึงโครงสร้างตลาดของอุตสาหกรรมธนาคารพาณิชย์ ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับผู้ดำเนินนโยบายหรือผู้เกี่ยวข้องในการเลือกหรือออกนโยบายให้เหมาะสมกับธนาคารพาณิชย์แต่ละกลุ่ม เพื่อให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมธนาคารพาณิชย์ให้มีความแข็งแกร่งและมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งลดช่องว่างและข้อจำกัดที่มี ซึ่งจะช่วยส่งผลดีต่อการพัฒนาระบบการเงิน รวมถึงเศรษฐกิจของประเทศให้มีเสถียรภาพ เพื่อรองรับการเปิดเสรีทางการเงินของโลกที่เปิดกว้างและขยายตัวอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน